

1789ko LAPURTARREN KAIERA

1. TESTUAREN AURKEZPENA ETA EDIZIO HONEN HELBURUA

Artikulu honen oinarrian dagoen euskarazko testua oso ezaguna da. Lapurdiko heren estatuak 1789an, Frantziako Iraultzaren bezperan, idatzitako kexen koadernoak da. Dakigunez, testu hau Parisera bidaltzeko idatzi zen, hain zuzen ere, bertan Estatu Jeneralak Frantziako monarkiaren egoerari buruz hitz egiteko bildu behar ziren eta.

Lapurdiko herriek Ustaritzen eman zituzten koadernoak 1789ko martxoaren 17 eta 23a bitartean. Horretarako beren beregi izendatutako pertsonak bateratu zituzten testuak. Azken testua frantsesez eta euskaraz idatzi zen eta elebidun argitaratu.

Ondoren, testu horren zenbait edizio egin ziren. Besteak beste, aipatzekoa da XIX. mendearen amaieran Vinsonek egin eta *Pièces historiques de la période révolutionnaire en Basque et en Français en 1784* liburuan argitaratu zuena, garai hartako beste testu elebidun batzuekin batera¹. XX. mendean, Pierre Yturbidek testua berriz atera zuen 1909an, BSSLAB aldizkarirako idatzitako artikulu batean.

Zenbait urte geroago, testua berriz ere berreskuratu egin zen, esaterako 1989an Pierre Hourmaten eskutik, eta 1975ean M. J. Ricaren eskutik². Rica Esnaolaren lana interesgarria da, testu hone-

---

¹ J. Vinson: *Pièces historiques de la période révolutionnaire en français et en basque*, P. Cazals, Baiona, 1875. Hain zuzen ere, testua eguneratzeko, Vinsonen lana hartu dugu oinarri.

² Orainsuago beste zenbait edizio ere argitaratu dira, azkena, Leopoldo Zugazarena (*Gizonak & Lanak. Bibliofiliako lanen bilduma*, 4. zk., Olerti Etxea, Bilbo, 2006). Interneten, ikus Koldo Mitxelena Kulturuneko web-orrialdea ("Atzo atzokoa, Liburuxka digitalizatuen bilduma" izeneko atala).

tan eta garai bereko beste testu batzuetan erabilitako hiztegia aztertu baitzuen artikulu luze batean³.

Hala ere, artikulu honen xedea ez da euskarazko testuaren analisi filologikoa egitea, aurreko urteetan eta Iraultzan euskarak zuen egoera aztertzea edo testuan agertzen diren alderdi historiko eta juridikoak ikertzea. Artikulu honen xedea euskarazko testuaren bertsio eguneratua eskaintzea da. Euskal historiako testu garrantzitsu hau gaur egungo irakurle euskaldunari hurbildu nahi zaio, azken buruan, zuzenbideko edo historiako ikasleak eta jakingura duen irakurleak testua erraz ezagutzeko.

2. TESTUAREN BARNE-ZATIKETA ETA IDEIA NAGUSIAK

Testuaren barne-zatiketari ekin orduko, ohar bat: lerroaldean ondoan, kortxete artean dagoen zenbakia guk gehitu dugu, ez dator jatorrizko testuan; aipamenak errazago egiteko eta testuak lokalizatzeko egin dugu hori.

Lapurtarren testuak egitura zehatza du. Egitura hori jarraian azalduko dugu, testura bildutako ideia nagusi batzuekin batera⁴.

a) Sarrera: bertan, testuaren zergatia edota testuaren barruko ordena azaltzen da (1-4. lerroaldeak).

b) Frantziako monarkiari buruzko oharra: Frantziako monarkiaren edo proposamen orokorren ingurukoa da hurrengo zatia, hau da, *Nazioari eman behar zaion Konstituzioa* (5-21).

c) Zergei buruzko zatia: *Inposak* izeneko atalean (21-27), Estatuaren krisialdia eragiten zuen sistema fiskalaren erreforma aztertzen da.

---

³ M. Rica Esnaola: "Traduction en basque de termes politiques sous la revolution", *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo"*, IX, 1975, 3-172 or.

⁴ Testu honetako edukien azterketa Manex Goyhenetxeren lanean aurkituko dugu. Lan horren kontsulta gaztelaniaz egiteko, ikusi Manex Goyhenetxe: *Historia general del País Vasco. Tomo III. A las puertas de la sociedad moderna*, Ttartalo, Donostia, 2005, 133-152. or. Horrez gain, gaiaren inguruko bibliografia zabala kontsultatu nahi izanez gero, ikusi: Santiago Larrazábal: *Derecho público de los territorios forales. De los orígenes a la abolición foral*, IVAP-HAEE, Oñati, 2004, 309-314. or. Lan horretan, Lapurdiko orduko erakundearen deskripzioa ere aurkituko dugu.

d) Justizia-sistemaren antolaketari buruzko zatia. Kasu honetan, *Justiziaren Administrazioa* izeneko zatia dugu aipagai (28-47). Justizia-administrazioaren inguruko eskakizunen artean, parlamentu probintzialak eta herri-asanbladak berpiztea agertzen da. Horrekin batera, hirugarren estatuak kode zibil eta kriminalaren erreforma eskatzen zuen.

e) Lapurdiren eskaera zehatzak: laugarren zatiak Lapurdiko Biltzarraren eskakizunak biltzen ditu hamabi puntu zehatzetan (48-75), Lapurdiko erakunde, gizarte eta ekonomiari buruzkoak, eta herri-zuzenbidearen erreformari buruzkoak. Laburbilduz, lapurtarrek haien konstituzio partikularra edo autonomia mantentzea eskatzen dute.

Zati honetan, Justizia Administrazioaren gaiari heltzen zaio; Justizia Administrazioaren funtzionamendua argitu eta sinplifikatu nahi zen, Ustaritzeko auzitegiari arlo zibil eta penaleko eskumen osoa itzulita (52); apelazioetarako Bordeleko Parlamentua proposatzen zen (49 edo 52), Daxeko eta Baionako esku-hartzeak kenduta.

Horrez gain, Justizia Administrazioaren funtzionamendua sinplifikatzeko zenbait neurri proposatzen dira, esaterako garrantzi txikiko kasu zibiletan (50) eta penaletan (51) apelazioak kentzea, garrantzi txikiko kasuetan zigor-prozedurak sinplifikatzea (51), sinplifikatzeko beste zenbait neurri (54) eta alfer edo nagien aurkako neurriak eragingarritasunez aplikatzeko eskaera (55).

Testuan, zergen gaia eta Lapurdiren egoera mantentzea ere aipatzen dira (56). Oso interesgarria da jarraian euskarari lotuta agertzen den aldarrikapena (57), erregeak Lapurdin duen ordezkariari aipamen egiten diona. Aurrerago berriro helduko diogu gai horri.

Ondoren, Lapurdiko ekonomia eta beste gai batzuk suspertzeko neurri zehatzak agertzen dira testuan. Era berean, feudalisismoaren azken aztarnak ezabatzeak eskatzen da (75).

f) Bukaera: amaierak 76-77. lerroaldeak hartzen ditu. Horren ondoren, sinatzaileen izenak agertzen dira.

3. EUSKARARI BURUZKO AIPAMENAK 1798ko LAPURTARREN KAIERAN ETA ANTZEKO TESTUETAN

Lapurdiren nortasuna behin eta berriro aldarrikatzeaz gain, 57. lerrokadan euskararen aipamen interesgarria dago. Errege-agintaritzaren Lapurdiko ordezkaria euskalduna izatea eskatzen da (*Intendenteak edukitzen badira bere enpleguetan, Heren-estatuko Euskaldun-Frantsesek galdeginen dute eman diezaieten Subdelegatutzat Euskaldun bat, Lapurdin dagoena, euskara aditzen duena, bere interes propioek Lapurtarrentzat behar duen amodioa flakatuko ez dioten bat*).

Horrez gain, Lapurdiko beste koaderno batzuetan ere euskararen aipamenak agertzen dira. Jarraian jasoko ditugu aipamenok.

Kleroaren koadernoak Ustaritzen egindako batzarrean onetsi zen 1789ko apirilaren 23an. Apaizgoaren koadernoak, sarrerako artikulua batzuen ostean, hiru atal ditu: elizari buruz (*Sur la discipline ecclésiastique*), Frantziari buruz (*Sur le gouvernement général du royaume*) eta Lapurdira buruz (*Sur le régime particulier de notre province*).

Lehenengo atala elizaren antolaketari buruzkoa da, eta bertan euskarari lotutako lehenengo aipamena aurki dezakegu; 7. artikuluan, Baionako gotzainak euskaldunak izatea eskatzen da: «*Que les évêques de Bayonne, à cause de l'idiome basque du diocèse, qui n'a aucun rapport avec les autres langues, soient choisis parmi les naturels.*»

Bigarren aipamena aurrerago dago, 22. artikuluan, Larresoroko ikastetxeari buruz hitz egiten denean. Ikastetxe hori mantendu dezatela eskatzen da, euskaldunek apaiz euskaldunak behar dituztelako: «*Que le collège appelé de Larressore en Labourt, soit maintenu pour les humanités et la philosophie, et qu'il y soit établi des bourses, par la réunion de quelques bénéfices, en faveur des étudiants qui sont dépourvus des moyens nécessaires pour leur éducation ecclésiastique; les Basques, à cause de leur idiome, ne pouvant avoir des ministres de la religion que parmi les naturels du pays.*»

Kleroaren koadernoaren hirugarren atalean, Lapurdira buruzko gaiak biltzen dituen horretan, euskarari buruzko aipamen bat

dago, nazio adigaiaren osagaiak jasotzen dituen adierazpen moduan hartu izan dena. Honela dio 53. artikuluko testuak: «*Notre situation topographique, notre caractère particulier, nos usages, les dispositions de notre coutume, notre idiome, nos allures, tout, en un mot, exige que nous nous gouvernions nous-mêmes, et que nous nous fassions une administration particulière.*»

Amaitzeko, 1789ko apirilaren 23an Ustaritzen sinatu zen Nobleziaren koadernoan, euskararen inguruko aipamen bakarra dago, Lapurdi auzoko beste probintziekin ez lotzeko eskatzen denean.

Aldarrikapen hori kleroaren koadernoetan (X. art.) eta hirugarren estatuaren adierazpenetan ere agertzen da. Lapurdik zuen autonomiari eutsi nahi zitzaion; hala ere, geroago, egoera eutsiezina zenean, Lapurdi departamentu bat eratzen ahaleginduko da, botere-egitura berria, Nafarroa Beherearekin eta Zuberoarekin batera, hain zuzen ere, oinarri moduan hizkuntza hartuta.

Honela dio Nobleziaren koadernoaren 52. artikulua: «*La position de ce pays, l'ingratitude du sol qui produit à peine le grain nécessaire pour la consommation de quatre mois de l'année, le caractère des habitants, leur langue inintelligible pour tous ceux qui ne sont pas nés Basques, tout fait désirer à cette nation fidèle et soumise, de n'être réunie à aucune des provinces voisines, qui, toutes plus riches qu'elles, auraient de la peine à croire à sa pauvreté.*»

4. TESTUA EGUNERATZEKO ORDUAN ERABILI DIREN IRIZPIDEAK

1. Ortografia eguneratu da, hitzak eta aditzak gaur egungo euskara batura ekarriz —joskera, ordea, ez da aldatu—. Toponimia ere Euskaltzaindiko irizpideen arabera moldatu da. Horretarako, irizpide hauek erabili dira:

a) Hitzak aztertzeko erreferentzia moduan, Euskaltzaindiaren Hiztegi Batua eta Orotariko Euskal Hiztegia erabili dira. Modu horretan, Hiztegi Batuari jaramon eginez, hitzak honela eguneratu dira:

botu = boto; burfudia = furfurua; examinatu = etsaminatu; ganbara = ganbera; general = jeneral; hainitz = anitz; hauzi = auzi; instant = istant; krima = krimen; muguerri = mugarri; orai = orain; presoner = preso; seguratu = segurtatu; sekulan = sekula; soberano = subirano; ungi = ongi

b) Bestalde, Hiztegi Batuaren arabera hitz bat Iparraldekoa (*Ip.* marka) edo iparraldeko euskalki batekoa bada (esaterako, *Zub.* marka), testuan ez da aldatu:

bankarrot, beldurkunde, erreberitu, eskatima, gerla, guti, igan, jujamendu, jujatu, juje, kario, kostuma, libertate, manatu, nehoiz, neholere, nehor, oraino, partalier, populu, presentatu, suerte, sujet, tresor

c) Hiztegi Batuan h. (*hobe*) markarekin agertzen diren hitzei dagokienez, bi modutara jokatu da. Batetik, hobetsitako forma jatorrizkoaren antzekoa denean, aldatu egin da:

apez = apaiz; arno = ardo; bertze = beste; guzi = guzti; hirur = hiru; inprimeria = inprimatze; izpiritu = espiritu; kaltekor = kaltegarri; libro = libre; moro = mairu; sustengatu = sostengatu

Bestetik, hobetsitako forma jatorrizkotik asko urruntzen denean, ez da aldaketarik egin. Hona hemen adibideak:

diferentzia (h. desberdintasun), guardia (h. zaintza/zaintzaille), inportant (h. garrantzitsu), komertzio (h. merkataritza), obligatu (h. behartu)

d) Hiztegi Batuan agertzen ez diren hitzetan, kasuan kasuko egokitzapenak egin dira, besteak beste: -ione = -io; administrazio-ne = administrazio; atenzione = atenzio; deliberazione = deliberazio; deputazione = diputazio; ekuzione = ekuzio; informazione = informazio; instrukzione = instrukzio; konstituzione = konstituzio; nazione = nazio; proposizione = proposizio; punizione = punizio..

2. Puntuazioari erreparatuz gero, eguneratu egin da, gaur egungo erabilera kontuan hartuta, betiere, testuaren argitasunaren

mesedetan. Puntuazio-markaren bat egon ez bada, gehitu egin da; sobran dagoela pentsatuz gero, aldiz, kendu egin da.

3. Letra larriak jasotzerakoan, jatorrizko testua dagoen-dagonean errespetatu da. Nolanahi den ere, koherentzia dela-eta aldaketaren bat egin behar izan da, esaterako hitz bat behin eta berriro letra larriz agertu arren, behin edo behin letra xehez agertu denean. Bestalde, testuan gidoiak ere agertzen dira, eta horiek ez dira ukitu, dauden-daudenean utzi dira.

4. Testuan lapurteraren berezitasun gramatikalak agertzen dira eta, testua eguneratzean, horiek mantentzea izan da joera. Hori dela eta, hegoaldeko irakurleak egiturek aintzat hartu beharko ditu, adibidez:

haren laguntzerat = hari laguntzera; Estatu-jeneralen biltzerat = Estatu Jeneralak biltzera; argitarat emateko = argitara emateko; liburu suerte guztien egitea = liburu suerte guztiak egitea; abusuen gibelatzeko = abusuak gibelatzeko

5. Amaitzeko, testuan oin-oharrak gehitu dira. Horien xedea testua errazago ulertzea da. Gehitutako azalpen asko filologikoak dira eta, horietan, testuko hitzen sinonimoak eman dira. Beste azalpen batzuk historikoak dira, eta horien bidez, testua orduko testuinguruan kokatu nahi izan da.

5. TESTU EGUNERATUA

Lapurtar Euskaldun Frantsesek Erresumako Estatu-jeneraletarat igortzen dituzten Diputatuei ematen dieten botoen⁵ eta instrukzioen Kaiera⁶

[1] Ezagutzarik bizienarekin eta errespeturik samurrenarekin ikusten dute Lapurtar Euskaldun Frantsesek justiziazko eta ontasunezko motiborik handienek ekarri dutela haien Subiranoa edo Erregea bere Erresumako Estatu-jeneralen biltzerat; eta sujet⁷ leial

---

⁵ nahi

⁶ koaderno

⁷ meneko

diren bezala, entseatuko⁸ dira, ahal bezainbat, objet⁹ handi horretan haren laguntzerat, Estatu-jeneraletan adierazteaz bere Diputatuei kargatu dituzten botoez.

[2] Boterea baino bertutea maiteago duen Errege bat, lurraren gainean diren Naziorik argituenetarik batean bereziko diren hamabi ehun Diputatu, Ministro bat¹⁰ —zeinak ez baitu beste xederik espiritu handi, on eta justu batek Erresumaren zorionarentzat ematen dizkion sentimenduak baizik—; horra nor izanen diren kargatuak Frantziari bizi berri, puxant¹¹ eta justuago baten emateaz. Zenbat arrazoi esperantza izateko utziko diegula gure ondokoei gure antzinagokoenganik errezibitu dugun baino zorte dohatsuagoa!

[3] Euskaldun Frantsesen botoak izanen dira lehenik Nazioaren Konstituzioaren, Erresumako Tresoren¹² eta Justiziaren partitzearen gainean.

[4] Objet handi eta inportant horietaz mintzatu ondoan¹³ baizik ez dituzte nahi adierazi Lapurdiren onetan eginen dituzten bere galde¹⁴ partikularrak: Lapurdik, Erresumako frontera edo azken mugarri bezala merezi duen arren¹⁵, Gobernamenduak beha diezaion begi atzarri eta samur batzuez.

[5] ***Nazioari eman behar zaion Konstituzioa***

[6] Zein-nahi izenez dei dezan Nazio batek bere gobernamendua, Nazio hura ezin dei daiteke librea, non ez dituen berak egiten bere legeak, non haren membro¹⁶ bakoitzaren ontasunak ez diren ekartzen berak egin dituen lege haien guardiaren azpian, non partikular bakoitzak ez duen libertate osoa argitarat emateko orde-

---

⁸ saiatu

⁹ gai

¹⁰ Hau da, Jacques Necker (1732-1804).

¹¹ ahaltzu

¹² ogasun

¹³ ondoren

¹⁴ eskaera

¹⁵ merezi duelako

¹⁶ kide

na publikoaren mantenuarentzat eta haren perfektzionatzeko heldu zaizkion pentsamendu guztiak.

[7] Erresumako Estatu-jeneralak behar dira, beraz, maiz erreberritu; haien berriz biltzea behar da ordenatu, moienik¹⁷ seguruenak hartzen direlarik, haien biltzea manatua izanen den denboretan, ez dezan nehoiz gibelamendurik¹⁸ izan.

[8] Asanblada haietan behar dira egin, kanbiatzeetarat sujet¹⁹ izanen ez diren bezala, Erresumako lege jeneralak. Lege haiek behar dute eginak izan, nahiz Asanbladako Diputatuek, nahiz Erregek berak Asanblada hartan eginen dituzten proposizioen gainean; eta han horrela establituak²⁰ izan diren ondoan, behar dira istant beretik publikatu eta exekutatu.

[9] Baina nola Estatu-jeneral batzuetarik besteetarako bizkitartean baitaiteke zenbait lege berri eta presako batzuen beharra —nahiz Erresuma guztikotz, nahiz zenbait probintzia bakoitzetakotz—, kasu horretan Subiranoari soilki izanen zaio bere Kontseiluan lege bizkitarteko horien egitea. Lege suerte²¹ horiek igorriko ditu bere Parlamentuetarat; Parlamentuei lege haietan iduritzen bazaie zerbait ongi ez denik, zilegi izanen zaie behin eta bietan Erregeri bere errepresentazioen egitea; baina errepresentazio horiek egin ondoan, Subiranoak nahi badu oraino²² —eta deklaritzen badiote bere Parlamentuei manuzko gutunez— lege haiek izan daitezten pausatua, orduan Parlamentuek publikaraziko dituzte izan daitezentzat exekutatuak soilki lehenbiziko Estatu-jeneraletarainokoan, non lege haien exekuzioan ez den aurkitzen zenbait Soberaniazko bidegabe, zein kasutan Parlamentuek eginen baitituzte oraino errepresentazio berriak.

[10] Legeak egin ondoan, lege haiek eta lege haien Ministroak isilik daudeno²³, Erregeren sujetei nehork ez dio beldurkunderik eman

---

¹⁷ neurri

¹⁸ atzerapen

¹⁹ lotuta

²⁰ ezarri

²¹ mota

²² oraindik

²³ dauden bitartean

behar, ez bere ontasunen gozamenean, ez bere libertate osoaren gainean; legeak eginez gero, Erregeren sujet bakoitzak ez du behar izan nehortaz bilatua Erresumako legeek manatzen duten kasuetan eta maneretan baizen; letra de cachet²⁴ deitzen diren preso emateko manuez ez da zilegi behar izan gehiago zerbitzatzea: hirietako eta probintzietako Comendat²⁵ eta Gobernadoreek ez dute hemendik harat botererik behar izan, soldaduez eta soldaduzko zerbitzua interesatzen duten egitekoen kanpoan, bere ordena mugarri gabekoez Erregeren sujetik batere preso emanarazteko; eta emanarazten badituzte, nahiz haiek, nahiz presondegietako eta gazteluetako preso suerte horiek errezibituko dituzten guardianoak behar dute izan xerkatuak eta punituak²⁶, libertate maite eta preziatua hausten eta porrokatzen²⁷ duen krimena²⁸ egin dutelakotz.

[11] Frantses bakoitzak behar du izan libertate osoa inprimatzearen ariaz²⁹ argitarat emateko populuaren zorionarentzat edo oraino haren pausuko³⁰ denboretan errekrearazteko asmatuko dituen pentsamendu guztiak. Hartarakotz desegin behar dira liburu bisitatzaileen³¹ enpleguak; eta liburu egileei zilegi behar zaie izan liburu suerte guztien egitea, kondizioarekin soilki liburu egilea eta autorea bera izendatuko direla bere obretan. Iduri du prekauzio hori askia dela abusuen gibelatzeko.

[12] Finean, Subiranoaz bestalde, Erresumako botere publikoaren zenbait portzio duten gizon guztiak hertsatuak behar dira izan hemendik harat eginen dituzten abusuez eta injustiziez ihardesterat, nahiz Estatu-jeneraletan, nahiz Justiziako Tribunaletan; hortarakotz, Justiziak ez du gehiago trabatua behar izan, ez ebokazioak deitzen diren faltadunak haren eskuetarik kentzen dituzten moienez³², ez eta ere komisio partikularrak erraten dieten

---

²⁴ Horiak erregearen agindu mota batzuk dira; *Trésor de la langue française* lanaren arabera: «Sous l'Ancien Régime, lettre du roi contresignée par un secrétaire d'État, fermée du cachet royal et qui contenait un ordre d'emprisonnement ou d'exil».

²⁵ komandante

²⁶ zigortu

²⁷ suntsitu

²⁸ lege-hauste

²⁹ bidez

³⁰ aisialdi

³¹ Hau da, liburu-zentsoreak edo -kontrolatzaileak.

³² bitarteko

Tribunalez, zeinak maizenik ez baitira zerbitzitzen kriminalen salbatzeko edo, maluruskiago oraino, inozenteen galtzeko baizen.

[13] Erresumari bihurtzekotz edo ematekotz Erregeren sujet bakoitzari bere libertatea eta bere ontasunak begiratu behar dizkion Konstituzio ezin aski prezatu³³ hori, eta horren sekulako³⁴ segurtatzeko, Estatu-jeneraletako Asanbladak behar dira izan sumetituak Asanblada guztiak gobernatu behar dituen dretxo³⁵ komuneko printzipioari; eta, hortarakotz, Estatu-jeneraletan opinioak behar dira hartu buruka eta ez ordenaka³⁶.

[14] Frantziako Konstituzioak, behin hola establituz gero gobernamendu legitimo guztien fundamentu horien gainean, egiten ditu bere baitarik, administrazioko xehetasunean, Nazioaren interes jeneralak, justiziaren eta humanitatearen dretxo ezin sekula ahantziek galdeginen³⁷ dizkieten erreforma guztiak.

[15] Gure Kolonietako habitantei zilegi izanen zaie bere etorkia ateratzen duten Erresumako Estatu-jeneraletarat Diputatuen igortzea.

[16] Gure Kolonietan ezeztatua izanen da Mairuen esklabotasuna.

[17] Hautsiak izanen dira itsasoko eta lehorreko armadetan Aitoren-semeei³⁸ soilki lehenbiziko herronkak³⁹ ematen dizkieten legeak.

[18] Annatak deitzen dira Apezpikuek eta Abadeek Aita-sainduari pagatzen dizkieten dretxoak⁴⁰. Izanen dira dretxo haiek ken-

---

³³ estimatu

³⁴ behin betiko

³⁵ Jatorrizkoan *dretchu*.

³⁶ Estatu Jeneralak biltzeko deia egin zenean, eztabaida hau sortu zen: nola bozkatu behar zen? Hiru estamentuek edo gizarteko ordenek boto bana izan behar zuten ala diputatu bakoitzak? Lehenengo irizpideari jarraituta, jakina, lehenengo bi estamentuetako partaideak, pribilegiatuak, nagusituko ziren.

³⁷ eskatu

³⁸ noble

³⁹ errenkada

⁴⁰ zerga

duak, zeren Erresumatik kanporat joanarazten baitituzte Erresumarentzat premiazko den diru portzio handi bat.

[19] Ezkontzetako dispentsak, Erretoreen⁴¹ eta beste benefizio edo prebendaren batek beste baten bururat iraganarazteko eta holako titulu guztiak izanen dira emanak Apezpikuek, bakoitzak bere diozesietan⁴²; eta manera hortaz, gure diruak ez ditu gehiago erosiko Erroman dohainik eman behar diren gauzak.

[20] Erresumako lehenbiziko maxima printzipal horiek eta administrazioko erreforma horiek Estatu-jeneraletako Diputatuez eta Subiranoaz ezagutuak eta finkatuak izanen diren ondoan, gero Nazioa okupatuko den objet publikoa izanen da, dudarik gabe, Erresuman berean mantendu behar duen ordenaren eta kanpoan errespetarazi behar duen boterearen indarraren entretenimenduak⁴³ ekarriko dituen gastu zuzenak.

[21] **Inposak**

[22] Hain desordena handia ote da, bada, Erresumako tresoretan, non Nazioa bankarrot baten ahalkeria eta itsusitasunetik gibelatzekotz, gobernamentuko gastu baitezpadakoei ohore egiteko, jada emanak diren inposizioen nonbre⁴⁴ izugarriari behar baitzaizkio oraino beste zenbait eratziki?

[23] Ezin libra⁴⁵ ote liteke bi herstura horietarik Nazioa, jada pausatua diren inposen orde ez ematen litekeelarik beste zenbait, zeinen biltzea errezagoa eta gutiago gastosa bailiteke, partitzen litekeelarik inpos berri haiek igualki eta berezitasunik gabe Erregeren sujet guztien artean, haien erabiltzeko moduak simpleago bihurturik? Ez ote liteke libra bi herstura horietarik, haien biltzaile lehenbizikoen irabaziak gutiturik, biltzaile haien nonbrea bera eta haien azpikoena xumeturik edo oraino biltzaile horiek guztiak kendurik, orain arteraino baitezpadakoak edukiak izan diren

---

⁴¹ parroko

⁴² elizbarruti

⁴³ mantentze

⁴⁴ kopuru

⁴⁵ askatu

Erresumako gastuei, tronuaren ohorearekin, Erresumak barnean eta kanpoan behar duen boterea eta populuaren zorionarekin, zeina baita Subiranorik maiteenaren boto printzipala, antola litezkeen gutimendu⁴⁶ guztiak eginez?

[24] Gauza horien guztien ganean Lapurdiko Heren-estatuko Diputatuek aditu beharko dituzte Erregek bere tresoreko Ministroaz⁴⁷ [nazioari] emanaraziko dizkion argitasunak.

[25] Ministro horren bertute eta ezagutza bereziek segurtzen dute aitzinetik Lapurdiko Heren-estatua, konfiantzarik handienarekin, Nazioa libra⁴⁸ ahal daitekeela Ministro honek emanen dizkion irakaspenei. Instrukzio haiek presentatuko diotela Erresumako tresoren estatu⁴⁹ leial bat, ez diotela inpos berririk galdengin, baldin neholere inpos berririk gabe pasa badaiteke; eta oraino baldin aurkitu bada zenbait moien jada establituak diren karga handien arintzeko, ohore eta gloria handitzat atxikiko dela haien proposatzea eta Nazioari ematea. Baina atentziorik handienarekin etsaminaturikako estatuek ezin dudatu gisa agertzen badute Erresumako engaiamenduei⁵⁰ eta haren baitezpadako beharrei ohore egiteko behar direla zenbait inpos berri eman, orduan, dudarik gabe, Erresumako probintzietako Heren-estatuko Diputatu guztiek laudatuko dute jada ezagutzerat eman dituzten sentimendu ohoragarrien arabera; laudatuko dute, diogu, zenbait inpos berriren establimendua, eta, orduan, Lapurdiko Heren-estatuak sobera pena luke Estatu-jeneraletan bere Diputatuez boto kontrariorik egitea. Kasu hortan, beraz, bat eginen dira Lapurdiko Heren-estatuko Diputatuak Nazioaren boto jeneralarekin; baina ez dute orduan oraino ahalkerik⁵¹ behar izan herri pobre hauen faboretan galdetzeko gutimendu eta urrikalmendu zenbait; inpos haie-tan eroriko zaien partean erre-presentatuko dute Lapurdi herri mendiz bete bat dela, Lapurdiko lurrak idorrak, agorrak eta den-

---

⁴⁶ murrizketa

⁴⁷ ministroaren bidez (hau da, Jacques Necker).

⁴⁸ fidatu

⁴⁹ balantze

⁵⁰ konpromiso

⁵¹ lotsa

bora luzez trabailurik⁵² bortitzenei eta karioenei⁵³ uko egiten diotena direla; arrazoi horien ariaz, betidanik lurrik gehienak larre daudela; bestalde, Lapurdik, frontera den bezala, entretenitzen⁵⁴ duela beti prest den mila gizonezko erregimendu bat, zeinaren Koronel edo buruzagi baita bere Justiziako ezpatazko Baile handia, eta zeina gerla denboretan eta lehenbiziko ordenan partitzen baita Baionarat edo Gobernamentuak nezesario aurkitzen duen Lapurdiko beste zenbait lekutarat, haietan soldaduen zerbitzu bera egiterat; kontsiderazio horien guztien ariaz, Lapurdik pagatzen zituen inposizioen parte egon dela azken mendearen erditaraino subentzia deitzen den berrehun eta berrogeita hamairu liberako⁵⁵ abonamendu edo puntxamendu baten oinean; geroztik, haren abonamenduak igan direla lehenengoarekin batean hirurogei mila libera baino gorago, eta orain, den mendrena⁵⁶ sentiaraz litekeen inpos horren emendazioak⁵⁷ hertsia litzakeela Lapurtarrak Erresumaren uzterat eta, aria hortaz, egin lezaketela Espainiaren auzo diren herri hauen zorigaitz osoa.

[26] Inposen deliberazioa hasten den denboran galdeginen dute, dudarik gabe, Nazioko Diputatuek konfirmatua eta errebertua izan dadin ontasun guztiak begiratu behar dituen eta Erregek berak azken denbora hauetan ezagutu eta aitortu duen printzipioa, zeina baita hemendik harat ez dela Erresuman inposik establituko Nazio guztiaren laudamenarekin⁵⁸ baizen.

[27] Deliberazio hori hartzen duten denbora berean oraino, galdeginen dute Nazioaren Diputatuek Erregek bere buruari eman dion eta tronuari hainbat ohore egiten dion lege hura, zeinetaz Subiranoak agindu baitu urte guztiez, urte bakoitzetako Erresumako tresoreko kontu jenerala berifikatua izanen dela eta publikatua inpresioaren bidez, izan dadin oraino gerokotz konstituziozko lege printzipalenetarik bat. Lapurdiko Heren-estatuko

---

⁵² lan

⁵³ neketsu

⁵⁴ hornitu

⁵⁵ Frantziako txanpon zaharra.

⁵⁶ hau da, txikia izanik ere...

⁵⁷ handitze

⁵⁸ baimen

Diputatuak bat eginen dira galde interesante horietan Erresumako beste Diputatuekin.

[28] **Justiziaren Administrazioa**

[29] Lapurdiren posizioak ez die anitz permititzen Lapurtarrei jakitea ea, ez bera dependintzen den Parlamentuan, baina beste Erresumako Parlamentuen artean ote den zenbait zeinen hedadura soberatuek⁵⁹ galde bailezakete izan daitezen partituak, apeletako auzien jujamendua errazteko, lasterragoa eta gutiago kostako dena izateko.

[30] Bizkitartean, apeletako Justizia subiranoetan haien urruntasunetik populuari heldu zaizkion bidegabeak ez ote litezke guti bederen, haien partitzeko moien arriskutsu⁶⁰ eta bortitzegi hori hartu gabe? Ezen neurri horrek eman lizkioke populuari Juje berri batzuk, zeinetan ez bailukete eta zeinek ez bailezakete merezi denbora luzez bere lehenagoko Jujeetan zuten konfiantza.

[31] Hemendik harat, zibileko, erran nahi da, kriminalari behatzen ez zaizkion auzi guztiak izan daitezen eramanak lehenik Bailego eta Seneskalietarat; haien jujamenduen apelak, hortakotz aski inportantak ezagutuak izanen diren egitekoetan, izan daitezen zuzenki deituak Justizia⁶¹ horiek dependitzen diren Parlamentuetarat.

[32] Kolpe hortaz, beraz, hautsiak izanen dira Aitoren-semeen eta Erregeren beste sujeten artean Crémieu deitzen den hirian emanikako legeak ezarri dituen eta Justizia bera beharbada desohoratzen duten berezitasunak.

[33] Baileei eta Seneskalei izenik kanbiarazi gabe, diruaz eta diru suma suerte batez baizen kuestio izanen ez den auzietan, Justizia horietako jujamenduak izan daitezen subiranoak, erran nahi da, apeletarat sujet izanen ez direnak, eta suma suerte aipatu dugun hura izan dadin fixatua Tribunal haietarik bakoitzetan, haien eremuen eta aberastasunen arabera.

---

⁵⁹ gehiegizko

⁶⁰ Jatorrizkoan *danyeros*.

⁶¹ auzitegi

[34] Ez gara ausartzen ontasunen gainean izanen diren auzientzat gauza beraren proposatzerat, zeren auzi horietako objektak sujet baitira Justiziaren martxa gaitzagoa errendatzen⁶² duten estimazioetarat, eta, bestalde oraino, zeren ontasunek baitute bere jabeen aldetik amodiozko prezio bat, zeina maiz auziak berak handiagoa bilakatzen baitu, eta zeina kasik beti itzur bailekioke estimatzaileen begiei.

[35] Hamabi libera edo oraino suma horren doblea iragaten ez duten diruzko auziei izan daitezen Baileak eta Seneskalak zarratuak; eta izan daitezen auzi horiek igorriak herri bakoitzetako kargudunei, zeinek jukatuko baitituzte apelik gabe, poliziako egitekoen maneran, auzitako formarik gabe.

[36] Baina denbora berean bihur dizkietela Baileei eta Seneskalei bortxaz eraman dizkieten erriberen eta oihanen ariaz formatzen diren auziak, desegiten direlarik eaux eta foretetako⁶³ deitzen diren Tribunalak, zeinen karga inutilak denbora luzeegiz lehertzen baitu Nazioa.

[37] Bihur dizkietela oraino Intendentzietarat eramaten diren herrien beren auzitako egitekoak.

[38] Auzi kriminaletan ere, Baileak eta Seneskalak soilki izan daitezen kargatuak lehenbiziko jujamenduez, eta lehenbiziko informazioak egin ondoan, Juje partikular guztiak izan daitezen obligatuak Baileei eta Seneskalei informazio haien igortzerat, errezibitu dituzten plaintekin⁶⁴. Sobera denbora da ezagutua izan dela Justizia xume horietan, maizegi, akusatuak direnen inozentziak galdetzen duela ez daitezen haietan akaba auzi horiek, eta kriminalek sobera ihesleku atzematzen dutela haietan ez gaztigatuak izateko.

[39] Ihardukietarik⁶⁵, eskatimetarik⁶⁶, eta ardoak edo kolerak erranarazten dituen ahapaldi gaiztoetarik, eta kolpe arriskutsu ez

---

⁶² martxa zaildu

⁶³ Hau da, aurretik lerrokada horretan bertan azaldu den moduan: ur eta oihan.

⁶⁴ kexu

⁶⁵ eztabaida

⁶⁶ liskar

direnetarik sortzen diren kriminal xumeko deitzen diren auzietan, Baileak eta Seneskalak izan daitezten autorizatuak, erregelamendu estraordinario deitzen den forma luzea eta gastosa enplegatu gabe haien jukatzerat, ordenatuko dituen domaia eta interesen jujamenduak ehun libera pasatzen ez dituenen; eta suma hori pasatuko ez duten eta erreparazio zibilak baizen manatuko ez duten jujamenduak izan daitezten Tribunal horietan subiranoak.

[40] Egiteko kriminal ez direnetan, lehenbiziko Tribunaletan auzientzat segitu behar den ordenan eginen diren kanbiantza xume horiez, Baileei eta Seneskalei emanen zaizkien emendazio apur horiez, legeek —zilegi zaien bezainbatean bederen— gibelatuko dituzte gizonak auzitako gustu zorigaitzekotik; auzirik gehienak akabatuko dira hasiko diren leku berean. Parlamentuak eta beste Justizia subiranoak ez dira gehiago okupatuak izanen apeletako dretxo estraordinarioa merezi duten egiteko handien jukatzen baizik, eta orduan oraino, Justizia subiranoen urruntasuna izanen da arrazoi bat apelik ez arinki egiteko.

[41] Nazio guztiak aspaldidanik galdetzen dituen erreformak —lege kriminal eta kriminal ez direnetan egiten direnean— hobeki konplituak izanen dira gobernamentu populuaaren ona baizik nahi ez duenak egiten dituen botoak, justiziaren administrazioaren gainean.

[42] Baina obra handi horren egiteko, ez da sobera izanen, dudarik gabe, bigarren Estatu-jeneralak lehenbiziko hauetarik separatuko dituen denbora guztia; eta bizkitartean, ez ote liteke posible oraino Estatu-jeneral hauetan zenbait kanbiantza egitea, gure lege kriminalekoetan ez daitezten akusatu inozenteak izan kalumniaren eta sobera maiz engainakor diren irudipenen biktima dohakabeak?

[43] Ez ote liteke posible kriminaleko auzietarik kentzea akusatuen —baina akusatu aberatsak ez direnen— alderat baizen begiratzen ez den isiltasun, ilunbetasun eta gordetze sobera arriskutsu hura?

[44] Ez ote liteke posible auzi kriminalekoen jukatze ordenetarik apartatzea, arrazoi naturalaren kontra doan perento-

rioak deitzen diren, erran nahi da, batere dudarik gabekoak, eta beste justifikaziozko artikuluen artean aurkitzen den distintzioa? Ez ote liteke posible ordenatzea bi froga suerte horiek izan daitezkeela galdetuak eta eginak akusatuen aldetik, auzia pertsegitzen den zein-nahi denboretan? Ez ote liteke posible orain akusatuei erraztea bere inozentziaren frogatzeko presentatu behar dituzten lekukoak adierazteko dituzten trabak?

[45] Ez ote liteke posible suntsitzea Apaizen eta Aitoren-emeen faboretan justizia bera insultatzen duen pribilegio harrigarri hura, zeinak Apaizei eta Aitoren-seei ematen baitiote hautu, haienganik soilki dependitzen dena, Parlamentuko ganbera handiaz edo ganbera hartaz Turnellako⁶⁷ deitzen den Ganberarekin juntaturik bere auzi kriminalen jujarazteko?

[46] Ez ote liteke posible haustea Aitoren-seei eta gainerrako beste Erregeren sujetei krimen batzuen kondenamenduak ematen dizkien punizioen diferentzia?

[47] Finean, ez ote liteke posible egiteko kriminal eta kriminal ez direnetan Jujeen apartatzeko titulutik kentzea zenbait artikulua, zeinek Jujeen dignitatea anitz sobera ohoratzen dutelarik, haien pasioei, gizon flako⁶⁸ bezala, abantaila handiegiak ematen baitizkie?

[48] **Lapurdiko Heren-estatuaren galde berezi eta partikularrak**

[49] 1.a Bere herrietan Justiziaren partitzearen gainean Heren-estatuak galdeginen du —Lapurdi Bordeleko Parlamentuaren subiranotasunaren azpian beti uzten delarik— haren Bailegoko apelak izan daitezzen Parlamentu hartan jujatuak, harat igorriak izanen diren herronkan, nehoren faboretan herronka hura hautsi gabe; eta ordena horren segurtatzeko, Gobernamentuak har ditzan moienik seguruenak, eta ahal bada, kanbia ez daitezkeenak.

---

⁶⁷ La Tournelle eta Ganbera Handia (la Grand-Chambre) orduko organo judizialak dira.

⁶⁸ ahul

[50] Kriminalak ez diren, diruzko hirurehun libera baino gutxiagotarat iganen ez diren auziak izan daitezen bere Bailegoan arras jujatuak, eta jujamendu suerte horientzat ez dadin izan apelik.

[51] Kriminal-xumeko deitzen diren egitekoetan haren Baileak ordena ditzan, Erregelamendu estraordinariorik gabe, ehun liberetainoko domaia⁶⁹ eta interesak, eta jujamendu suerte horiek, erreparazio zibilik baizen bestalde manatzen ez dutenean, izan daitezen subiranoak eta apeletarat sujet izanen ez direnak.

[52] Beste kriminaleko eta kriminal ez direneko Bailegoko jujamendu suerte guztiak izan daitezen zuzenki Bordeleko Parlamenturat eramanak; bere lehenagoko justizia osoa Lapurdiko Bailegoari bihurtzen zaiolarik, eman diezaioten kasu roialak deritzoten altxatu zaion partea, eta itzul diezaizkioten lehenago haren justiziaren azpitik kendurik Akamarreko Seneskaliari eratziki dizkioten Bardozeko, Gixuneko eta Ahurtiko hiru herriak.

[53] Lapurdiko Euskaldun-Frantsesen Biltzar-jenerala ezin erori da, puntu horren ganean, aipatu diren hiru herri horietako Diputatuek egin dizkioten errepresentazio kontrarioetarat; zeren errepresentazio haiek egin baitituzte soilki Gramonten etxearentzat duten amodioaren ariaz, eta zeren Lapurdi guztia haiekin partalier⁷⁰ den arren etxe errespetagarri horrentzat duten amodioan, sentimendu horretan berean aurkitzen baitute motibo bat gehiago esperantza izateko Gramontarren zuzentasun generosak berak sostengatuko duela Euskaldun-Frantsesentzat hain interesantea den galde hori.

[54] Hamabi liberaz gorago iganen ez diren auziak izan daitezen debekatuak Lapurdin, eta objet xume horiek izan daitezen kargudunez poliziako maneran jujatuak.

[55] Surik eta egoitzarik gabeko, kurri⁷¹ eta eske dabiltzan jendeen kontra eginak izan diren legeak izan daitezen erreberrituak

---

⁶⁹ kalte

⁷⁰ parte-hartzaile

⁷¹ hara eta hona ibili

eta publikatuak, eta oraino ordenatua izan dadin Justizietako Tribunalari zorrozki haien exekututzea.

[56] 2.a Inposen partitzearen eta bere herrietako Administrazioaren moldeen gainean, Lapurdiko Heren-estatuak galdeginen du izan daitezen mantenduak, ekainaren⁷² hiruan 1660an, otsailaren hamarrean 1688an, uztailaren hamazazpian 1769an, eta maiatzaren lehenean 1772an, Erregeren Kontseiluan eman izan diren arrestek⁷³ begiratu dioten Konstituzio partikularra. Ongi aurkitzen dira tratamendu hortaz, eta beldur lukete kanbiantza kaltegarri luketen.

[57] Nazioaren artean adierazten diren botoak Intendentzien bortxatzeko beteak balira, Heren-estatuko Euskaldun-Frantsesek mantentua izan dadin galdetzen duten bere Konstituzio partikularra abantailosago baizik ez liteke izan Lapurdirentzat. Baina Intendenteak edukitzen badira bere enpleguetan, Heren-estatuko Euskaldun-Frantsesek galdeginen dute eman diezaieten Subdelegatutzat Euskaldun bat, Lapurdin dagoena, euskara aditzen duena, bere interes propioek Lapurtarrentzat behar duen amodioa flakatuko ez dioten bat.

[58] Erreforma horiek guztiak Gobernamentuak errezibitu eta manatu ondoan, behar da oraino galdegin zenbait laguntza laborantzaren faboretan. Galde hori hainbatenaz justuagoa izanen da, non Lapurdiko lurren agortasunaren ariaz, ez baitiote Lapurdiko lurrek ematen bere biztanleei premia duten bihiaren herena. Berriro eginikako lege batzuek lur berriak dispensatu⁷⁴ dituzte detxematarik⁷⁵ eta inposetarik denbora suerte batentzat. Gobernamentuaren justiziak eta interesak berak galdetzen du inposetarik eta detxematarik lur berriak dispensatzen dituen legea izan dadin Lapurdirentzat epe luzeago batentzat establitua, eta oraino, lur berriak, epe luzatu behar den hori iragan ondoan ere, ez daitezen izan behartuak hamargarrenaren orde berrogeita hamargarrena baizik pagatzerat.

---

⁷² Jatorrizkoan *erearo*.

⁷³ erabaki

⁷⁴ askatu

⁷⁵ hamarren; zerga mota bat da.

[59] 3.a Iduritzen delarik Lapurdiko kostumaren⁷⁶ zenbait artikuluren erreformak pitz eta susta lezakeela industria edo antzea⁷⁷ eta emendarazi laborantza, Euskaldun-Frantsesek uste dute bizkitartean erreforma horiek erreflexiorik handienekin egitekoak direla; eta orain objet honen gainean galde dezaketen guztia da, Lapurdin izan dadin formatua Lapurtar prestu eta argitu batzuez diputazio bat, zeinak erreforma horiek egin ondoan igorriko baitituzte herri bakoitzetarat, eta zeinen laudamena galdeginen baitiote Gobernamentuari, baldin herriak kontent badira erreforma haie-taz, eta ez bestela.

[60] 4.a Lapurtar Euskaldun-Frantsesen Diputatuek deklaratu-ko diote Nazioari zenbat ezin jasanezko traba eta injustizia egun guztiez egiten dioten zaintzaileek bi erriberen artean dauden Lapurtarrei; kargatuak izanen dira memoria partikular batez objet horren gainean, eta aski izanen da, dudarik gabe, Nazioari eta Subiranoari traza⁷⁸ eta injustizia krudel horien xehetasuna irakastea, haien bararazteko⁷⁹.

[61] Adieraziko dute oraino zuzen kontrarik handiena dela larruen, burdina obratuen eta donazioen insinuazioarentzat Lapurdiri pagarazten dizkioten dretxoak, zeinak jadanik Lapurdik pagatzen baititu bere abonamenduen ariaz, eta zeinak molde hor-taz bietan pagarazten baitizkiote.

[62] Altxatuko dira bortizki Lapurdiko herriei eta partikularrei bere ontasunentzat berriroki pagarazten dizkieten dretxoen kontra, deklaritzen dutelarik Lapurdi betidanik ezagutua izan dela lur alodial, erran nahi da, lur libre eta dretxorik nehoi zor ez dion batentzat, eta pagamendu hain zuzen kontra eginarazten eta galdetzen dituzten horiek kolpe mortal bat ekartzen diotela haren libertate alodialari.

[63] 5.a Galdeginen dute Lapurdi-kosta-partearentzat eta Nazio guztiaren onetan, zeina interesatua baita Lapurdik hornitzen dizkion Erresuma guztiko marinel hobereenen kontserbatzerat, galde-

---

⁷⁶ ohitura

⁷⁷ jardunbide

⁷⁸ aztarna

⁷⁹ geldiarazi

ginen diote eman diezaizkioten bakailaoen arrantzari laguntzarik handienak; izan daitezen erregelamendu zuzenak eginak marinelek partitzean hartzen dituzten abantzuen⁸⁰ gainean, eta nahiz burgesak, nahiz marinelak, izan daitezen obligatuak erregelamendu haien segitzerat.

[64] Izan daitezen gratifikazioak ezagutuak armamendu horientzat.

[65] Gure arrantzako bakailaoek kurri dezaten libreki Erresuma guztian, dretxorik batere —hirietakorik ere— pagatu gabe.

[66] Finean, Erresuman ez dadin zilegi izan arrantza arrotzetako arrainik nehortaz ere sartzea.

[67] 6.a Galdeginen dute Gobernamenduak eginaraz dezan zubi berri bat Donibane eta Zibururen artean, zeren orain den zubia erortzeko menean den; itzul diezaizkion Kanboko herriari Kanbon hasia den harrizko zubian jada enplegatu dituen diruak, eta bere gastuz akaba dezan zubi hura. Bestalde, oraino egin ditzan bi harrizko zubi, bat Itsasun, eta bigarrena Ahurtin.

[68] Gastu horiek galdetzen zaizkio Gobernamenduari, zeren ez diren anitz handiak eta zeren baitezpadakoak diren, ez soilki inguruetako Probintzien komertzioarentzat, baina oraino Nazioarentzat tropak pasatzen direnean.

[69] 7.a Donibaneko zenbait etxe jada Itsasoak eraman ditu, eta haren furfuri⁸¹ kontra zurezko estakada⁸² batek soilki gerizatzen du. Gobernamenduaren justiziak eta humanitateak berak galdetzen du estakada haren ordeztan izan dadin egin harresi bortitz bat, herri hori Itsasoak eraman ez dezan amoreagatik.

[70] 8.a Zuzentasunak eta humanitateak galdetzen dute oraino Gobernamenduak egin dezan Biarritzeko portua, eta lehenago handik marinelak itsaso arriskutsu hauetan gauez argitzen zituzten talaietako suak izan daitezen erreberituak.

---

⁸⁰ aurrerakin

⁸¹ haserre

⁸² ohol-hesi

[71] Inbaliden kordoi bat establitua da Hendaiatik Itsasurainokoan, soldaduen desertzioa gibelatzeko; bere establimenduko objektu⁸³ anitz flakoki baizik ezin bete dezake; bizkitartean, karga bortitz bat da Lapurdirentzat haien entretenimendua.

[72] Heren-estatuak galdetzen du inbalida horien ordeztan daitezela Lapurdin ezarriak artxeren hiru brigada, zeinek ongi errepartituak direlarik, Lapurdin beteko baitute hobeki inbalidak kargatuak diren objektu, eta zeinek bestalde Lapurdi begiratuko⁸⁴ baitute manduleretarik⁸⁵, eta debekatuko Kazkarot edo Buhame kurri dabilzanen ohointzak⁸⁶.

[73] 9.a Espainolek badute frontera, Pausuko⁸⁷ beste aldean, bureu⁸⁸ bat, zeinetan pagarazten baitizkiete Espainiatik Frantziarat eta Frantziatik Espainiarat dabilzan Frantsesei dretxo aski handi batzuek. Orobatasuneko legeak⁸⁹ ez ote luke nahi Lapurtarrei, zeinak gehienik lehertzen baititu karga horrek, Erregek eman diezaien boterea Espainolek bezala bureau bat Pausuan establitzeko, zeinetan pagarazi bailiekete Espainolei Espainolek gure gainean altxatzen dituzten dretxo berak, eta haietarik etorriko den ona izan dadin partitua Lapurdiko herri guztien artean, bere kargen arabera, eta aria hortaz, Lapurdi, guti aberatsa, izan dadin lagundua bere inposen pagamenduan.

[74] 10.a Baionako kalonjeen errebeniorik⁹⁰ gehienak biltzen dira Lapurdin altxatzen dituzten detxematarik; zuzen liteke, beraz, eta Lapurdik galdetzen du izan daitezela Kalonjetasun nonbre bat destinatuak beti Lapurtar Apaizentzat.

[75] 11.a Finean, Lekuindar eta Lehunzarrek Seigneurei⁹¹ zor dizkieten kargarik handienen azpian bizi dira. Horiek dira soilki

---

⁸³ helburu

⁸⁴ zaindu

⁸⁵ gaizkile

⁸⁶ lapurreta

⁸⁷ Behobia

⁸⁸ bulego

⁸⁹ Frantseseko testuak dio: la loi de la réciprocité.

⁹⁰ errenta

⁹¹ jaun

Lapurdi betidanik Nobleak, erran nahi da, libreak eta alodialak, bere baitan pena mingarrienarekin ikusten dituen feudalitatearen edo esklabotasun suerte baten irudi bakarrak. Dretxo horien hastapenak hainbatenaz sospetxagoak iduri dute, zenbatenaz jainkotiar-tasun gehiago izan baitute beti Lapurtarrek, eta fraideek biltzen baitituzte dretxo haiek; beraiek, bizkitartean, pena dute haien biltzea, eta ezagutzarik handienarekin har lezake haien ordezkomentuari eratziki liezaioketen zenbait prebenda xume, zeinak dretxo haiek apur bat goiti-beheiti igualatzen lituzketelarik, eman bailiezaiokete biztanle haien libratzeko atsegina gozoa.

[76] Holakoak dira bere Subiranoari Nazioaren Asanbladan adierazteaz Lapurtarrek bere Diputatuak kargatu dituzten boto jeneral eta partikularrak; horien proposatzeaz Estatu-jeneraletan kargatzen dituztelarik, ematen dizkiete Erregek urtarrilaren 24an egin duen erregelamenduaren 45en artikulua desiratzen dituen botere jeneral eta hedatu guztiak proposatzeko, ongi ikusteko eta laudatzeko han boz nagusian deliberatuko diren gauza guztiak, nahiz objet hauen gainean, nahiz han tratatuko diren beste objeten gainean. Ez dira sentimendutako, hargatik, Lapurtarrak, haien Diputatuak izan daitezzen Lapurdi beraiek bere baitarik erreprezentatzen dutenak Diputatutzat izendatuz gero, ez eta ere mandatari bezala, haien botereak ezin izan daitezkeela mugarrizatuak; baina uste dute, mugari suerte horiek haien karguaren objetarentzat kaltegarri litezkeela. Igortzen dira Nazioaren Asanblada batetarat, ez han lege egiteko beste Diputatuei, baina bai han haiekin bereizteko legerik hoberenak, nahiz Erresumako Konstituzioaren gainean, nahiz oraino administrazioko parte guztien gainean. Hortarakotz, haien kontzientzetarat eta haien ezagutzetarat utzi behar ditugu gure on-gaitz guztiak, eta nahiz gure erreprezentazioen gainean, nahiz harat besteek ekarriko dituztenen gainean, libre behar dute izan Diputatuak, hartzeko egia, zuzentasuna eta Nazio guztiaren dohatsutasuna gehienik ekarriko duen partidua.

[77] Laudatua, irakurria eta aprobatua izan da Kaier hau Lapurdiko Heren-estatuaren Biltzar-jeneralean, Ustaritzeko gazteluan atxikia⁹², eta autorizatuak izan dira Lapurdiko Komisarioak

---

⁹² bildu

bere sinadura honen azpian ematerat honen fidelitatearen segurtatzeko. Egina apirilaren hogeita hiru, mila zazpiehun eta laurogeita bederatzian.

Arantza Etxebarria eta Cesar Gallastegi

Jatorrizko testuaren irudia (1789).